

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԳՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԴԱՅԻՆ ՏԵՂԵԳՈՒԹԻՒՆ

Հանդէս Վրորհնեայ 1620 Կարդին 'ի
Լոր Վոլայ :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ վրայ աշխարհագրական տեղեկութիւն տուող քիչ չեն օտար ազգաց մէջ, բայց ոչ նոյնպէս քաղաքական բաներու վրայ ալ . ըսածներնուն ստուգութիւնն ալ իրարմէ պակաս է : Հին ճանապարհորդաց մէջ Բիւթրոյ տէլլա Վալլէ Հոմայեցին որ մեծ անուն հանեց իր բազմամեայ և մանրապատում ճանապարհորդութեամբը յարեւել, հետեւեալ հետաքննութեան արժանի և զուարճալի տեղեկութիւններն կու տայ 1620^{ին} եղած Վրորհնեայ հանդիսին վրայօք 'ի Լոր Վոլայ, ուր ինքն ականատես էր . և ասով ու ասոր նման քանի մը յիշատակներով ալ մեծ լոյս կու տայ մեր ազգին այն ժամանակի պատմութեանն, և խիստ լաւ կը ճանչցնէ Շահաբասին կարգէ դուրս բնաւորութիւնը և 'Լոր Վոլայի վիճակն, և մեր Ղաթբէլ պատմիչին պատմածներուն վկայութիւն և լրումն կ'աւելցնէ : Եյս պատմիչը համառօտիւ յիշելով Շահաբասայ շոգ մոգ բարբը, և Վրորհնեայ հանդէսներուն ներկայ գտնուիլն ալ, այսպէս կ'ըսէ վերջինիս համար, " Օ Վրորհնէքն մեծախումբ հանդիսիւ առնել (տայր), այլ և ինքն Շահն ևս " գայր 'ի Վրորհնէքն և խրախանայր 'ի տեսութիւնն " : Եւ այս համառօտ յիշատակն է որ Խտալացի հեղինակը այսպէս երկար և մանրամասնաբար կը պատմէ :

ԹԱԳԱՒՈՐԸ Ղսպահան գտնուելով ուզեց որ անձամբ ներկայ ըլլայ հանդիսին, ինչպէս որ շատ անգամ եղած էր . քանի մը շաբաթ առաջ իրեն կանչեց Խոճա Վազարը, որ Վոլայի գլխաւոր

ներէն և հարուստ քրիստոնէներէն մէկն է, և եղբօրը՝ Խոճա Վեֆերին մեռնելէն ետեւ, անոր տեղ Վոլայեցոց ազգապետ եղաւ . Թագաւորը հարցուց թէ արդեօք Վոլայեցիք աս տարի ալ պիտի կատարեն հանդէսը, և թէ կը պատրաստուին հանդիսաւոր կերպով ընելու : Խոճա Վազարը պատասխանեց թէ ամէն տարի ալ տօնը կը կատարեն, և այս տարի պիտի կատարեն ինչպէս որ ինքը հրամայէ : Թագաւորը ըսաւ իրեն որ հանդիսաւոր ըլլուի, վասն զի ինքն ալ կ'ուզէ գտնուիլ այս անգամ : Վոլայեցիք ալ իմանալով պատրաստուեցան ամենայն կերպով հանդիսաւոր ընելու, և հանդէսը այսպէս եղաւ :

Տօնին օրը առաւօտը լուսանալուն պէս Թագաւորը պահապաններ կեցընել տուաւ իրեն զինուորներէն ամէն ճամբու գլուխ Ղահարպաղ Թաղին դիմաց, և նաեւ կամուրջին վրայ, ուսկից որ կ'անցնուի Վոլայ երթալու համար, և հրամայեց որ թող չտան ձիով անցնելու . բայց միայն պատուաւոր մարդկանց, որպէս զի ձիերու շատութեան թափօրը և քահանայից արարողութիւնները գետին վրայ չխափանուին : Իսկ Վոլայի մէջ ամէն տուն որուն դուռը գետին վրայ նայած ճամբուն մէջ էր, պատրաստութիւն տեսաւ Թագաւորին անցնելուն . կնիկները իրենց բարեկամ կանանց և ազգականաց հետ շատ հարուստ զգեստներով և գոհարներով զարդարուած էին իրենց կերպովը . ամէն տան դրան դիմացը տասնըհինգ քսան կնիկանց խումբ մը կար, և դռներուն քով եղած լայն պատըշգամներուն մէջ նախաձաշիկներ և ըմպելիքներ պատրաստեցին գեղեցիկ և մեծագին ամաններով . բոլոր ան պատըշգամներն ալ երկրին սովորութեանը համեմատ զարդարած էին կապերտներով բանած Թաղիքներով և շատ հարուստ բարձերով : Վոլայի ուրիշ կնիկներն ալ ամէն իր կարողութեւն չափ զարդարուած, կարգաւ շարուեցան գետին եզերքը, մօտ ան տեղին՝ ուր որ պիտի ըլլար տօնին

արարողութիւնը . կնիկները երիկ մարդիկներէն բոլորովին զատուած կը կենային թագաւորին զինուորներէն պահպանուած , որոնք թող չէին տար անոնց մէջ մօտենալու ոչ ձիու և ոչ մարդու որ և իցէ աստիճանէ ալ ըլլայ . և մեծ յարգութեամբ ու ամենայն քաղաքավարութեամբ ազատ կը պահէին զանոնք : Եւ որովհետեւ Մսակաճանէն ալ կնիկներ եկած էին հանգիսին , և նաև Մսակաճանի մահաճանի կնիկներէն , ասոնց ալ տեղ տրուեցաւ , բայց Սուլայի քրիստոնէ կնիկներէն զատ , և աւելի ցած տեղ , վասն զի թագաւորը այսպէս ուզեց : Եւ անոնց մօտ , բայց միշտ զատուած , կարգաւ կեցան գետին եզերքը բոլոր քահանայք իրենց խաչերովը և արծաթի ծնծղաներով , և վառած մոմերով՝ որոնցմով որ կուգային ամէնքն ալ թափօրին մէջ , և էին տասուերկու եկեղեցիներէ , որոնց տասը Սուլայի մէջ է , երկուքն ալ Մսակաճանայ մէջ , և նաև ուրիշ հայերու տներէն , որ Սուլայեցի չեն , և հոս կը բնակին , որոնց նաև քահանայքը և ժողովուրդը եկած էին թափօրին՝ Սուլայեցւոց հետ միանալու համար : Եւ որ խաչերը արծաթի էին գեղեցիկ և մեծամեծ և մեծ մասն ալ ու եզօծ , և ոմանք ալ լեռան բիւրեղէ և ուրիշ մեծագին նիւթերէ շինուած : Եւ ատ քաղմութիւն էին աս խաչերը . Եւ որպէս ինչ որ հետաքրքրութեամբ համրեր էր ըսաւ ինծի , որ հարիւր հատ համրեր էր , բայց դեռ շատ կար որ չէր կրցած համրել , թող ծնծղաները , որ են կլոր արծաթի թիթեղներ , զանազան կերպով և ձևով շինուած , և զաւաղաններու վրայ անցուցած խաչերուն պէս : Եւ ծնծղաները ցնցելով և ուրիշ մետաղէ նուազարաններու հետ յարմարեցնելով որ կը կոչէին Չանկ , ախանջի հաճոյ եղանակ մը կու տային : Եւ քահանայք որ կը բռնէին խաչերը կամ ծնծղաները կամ ձրագները , (որ էին հաստ մեղրամոմէ կերոններ , վասն զի մեր կերպովը կերոններ՝ աս կոչուերս

չեն զտնուիր) հագուած էին հարուստ ոսկի բանուածքով շուրջառներ կերպ կերպ ասղնեգործած թէ արեւելեան և թէ եւրոպական ճարտարութեամբ : Եւ շուրջառները կարծեմ թէ չորս հարիւրէն պակաս չէին , վասն զի ամէն մէկ խաչի համար չորս շուրջառաւոր կար : Եւ որ թափօրը , կարգաւ կեցած էր գետին եզերքը ուրիշ աշխարհակա , նաց հետ մէկտեղ , որոնց ետեւէն կ'երթային կրօնաւորք : Եւ զի՝ որ ձի հեծած էինք , տեղ տրուեցաւ գետին առջի թիւէն անդին . ուսկից որ ոտքով ալ կ'անցուէր մեծկակ կողմի մը մէջ , ուր կրնայ կեցուիլ ջրին ցամբած ատենը . բայց 'ի ձիաւորներէ նաև ոտքով շատ մարդ կ'անցնէր տախտակներու վերայէն քայլելով , շատ մարդ ալ թէ ոտքով և թէ ձիով գետին անդիի եզերքը կը կենար , Սուլայի դիմացը Մսակաճանի կողմէն , որ է Մսակաճանայ կողմը :

Հայրն Յովհաննէս՝ Կարմեղեան կրօնաւորաց փոխանորդը , () գոտոնեանց մեծաւորը իրեն փոխանորդովը , և ես ուրիշ քանի մը Գործութեանքներու հետ թէպէտ և ձիու վրայ պիտի կենայինք , վասն զի ուր թագաւորը կը կենայ և թագաւորին հետ կը կեցուի , ձիու վրայ պէտք է կենալ , բայց որպէս զի նաև Սուլայեցիքն յարգենք , թագաւորին գալէն առաջ ձիէն վար ինջանք , և երկար ժամանակ պտտեցանք խաչակիրներուն հետ մէկտեղ , վերջը Հայոց պատրիարքին դիմաւորելու գացինք , որ կ'ըսուէր Սեբեփեղեկ . Եւ Յովհաննէսին և մէկալ մեծաւորին մէջտեղը առնելով զինքը բերինք ինչուան ան տեղը ուր որ ինքը կանկ առաւ թագաւորին սպասելու համար . ուստի մենք նորէն ձի հեծանք և դարձանք մեր առջի տեղը թագաւորին սպասելու , և վերջն ալ իր ետեւէն երթալու համար ինչպէս որ սովորութիւն էր և պատշաճ էր : Եւ այսպէս ահա կանուխ առաւօտունէ պատրաստուած կը կենար բոլոր այս հանգէսը՝ որ գէշ տեսարան ալ չէր , բայց թագաւորը շատ ուշա-

ցաւ, և երբոր հասաւ՝ կէս օրուան քիչ մնացեր էր : Սակայն թագաւորին համար սպասելը ձանձրալի չեղաւ, վասն զի օդը զմեզ պատուեց, ոչ տաք էր և ոչ ցուրտ, հապա մէկ բարեխառն օդ մը ամպերով ծածկուած՝ որոնք թէպէտ և անձրեւի նշան կու տային բայց զմեզ կը պահպանէին արեւէն, որ աս կողմերս ամէն ժամանակ աւելի այրող է քան թէ խտալից կողմերը : Իսկ հայերը շատ տեղ վերոյիշեալ նուագարաններուն ձայնովը միակերպ կը պարէին և ըմբշամարտութիւններ կ'ընէին, որով ժողովուրդը զուարճացաւ երկայն ժամանակ :

Այլ երջապէս թագաւորը հասաւ Ղա հարպաղի ճամբէն, սովորականէն դուրս անձուռնի զգեստ մը հագած, գլուխը փետուր մը խոթած, և շատ զուարթութեամբ, իրեն երկու տղոցը հետ մէկտեղ, որոնցմէ պզտիկը (վասն զի մէկալը չէի կրնար տեսնալ ան բազմութեան մէջ) հագուած էր ձոխ և հարուստ ոսկեթել զգեստ մը, և նոյնպէս ալ իրեն ձին զարդարած էր : Տղոցմէ զատ թագաւորին ետեւէն կուգային Լուսուֆ աղա ներքինապետը, Լաֆէնտիար պէյը թագաւորին սիրելին, Բըա հաճին պալատին հազարապետը, և թագաւորին սիրական կնիկ մ'ալ որ կը կոչուէր Տելաւա Իւլը : Երոնցմէ վերջը ուրիշ պալատականներ և թագաւորին ներքին ընտանի մարդիկներէն կային և վերջը մեծ խումբ մը ձիաւորներու : Թագաւորը ճամբէն անցնելու պտեն ուր որ ջուղայեցի կնիկներ կը սպասէին դրանց դիմացը, ամէն դրան դիմաց կը կենար քիչ մը ատեն, ու կը խմէր ձիու վրայ, նախաձաշիկներէն կ'առնուր, և կը դիտէր կանանց պարը, որոնց ամէն խումբը թագաւորին դիմացը մէկիկ մէկիկ պարեց :

Երբոր խաչերուն հասաւ, շիտակ գնաց Պատրիարքին քով, և անոր դիմացը ձիով մտաւ գետին մէջ իրեն որդիքներովը և իրեն քանի մը ընտանի մարդիկներովը, մեր քահանայից, ինծի և երկու կամ իրեք անգղիացուց հետ :

որոնք հոս կը գտնուէին, բոլորնիս մէկտեղ տասուերկու կամ տասնհինգ ձիաւոր էինք : Տեսնելով թագաւորը մեր հ. Յովհաննէսը՝ քովը կանչեց, քովի մարդիկներուն նշան ըրաւ որ իրեն տեղ բանան, որպէս զի անցնի, և ամենայն պատուով և քաղաքավարութեամբ ընդունեցաւ զինքը : Այլ երջը սկսաւ իրեն սովորական վառվռուն և գործասէր բնութեամբ արարողապետութիւն ընելու, ետեւ առաջ երթալով, և ինքը անձամբ հրամայելով, թէ հոն կենայ պատրիարքը, հոս արարողութիւնները կատարուին, հոն մօտենան քահանայք. հասարակ ժողովուրդը տեղ բանայ խաչերուն, որպէս զի շատ բազմութիւն և անկարգութիւն չըլլայ հոն, և ասոր նման ուրիշ հրամաններ :

Թագաւորին դիմացը արարողութիւնները կատարուէին վերջը (որ ուրիշ բան չէն, բայց եթէ քանի մը աղօթքներ, և ետքը քիչ մը մեռն ջուրին մէջ սրսկելով՝ բոլոր խաչերը ջուրին մէջ խոթել, և քանի մը անձանց ջերմեռանդութեան համար լողալը ջրին մէջ, և այլն) թէպէտ քիչ մը սկսաւ անձրեւել, բայց թագաւորը ետ չդարձաւ, հապա սկսաւ խօսիլ քանի մը հրաւիրեալ ըրացի քրիստոնէ ազնուականներու հետ, որ իրեն հիւրերն էին, և իմ բարեկամներս, զորոնք տեսաւ գետին վրայէն, և ուրիշ ջուղայեցի ազնուականներու և հ. Յովհաննէսին հետ, և շատ անուշութեամբ վարուեցաւ կէս ժամի չափ. ամէնքն ալ հոն կեցան նաև քահանայք իրենց խաչերովը : Մանաւանդ թէ թագաւորը խառնուելով մտաւ խաչերուն մէջը, որոնցմէ ամանք այնպէս մօտ էին իրեն, որ կը կարծուէր թէ թագաւորը իր ձեռքովը բռնած ըլլայ : Բայ 'ի ուրիշ խօսակցութիւններէ որ ըրաւ հոս տեղս, ինչպէս իրեն բնութիւնն էր մէկ խօսքէն մէկալը ցատքել, հարցուց ջուղայեցի Խոճա՝ Լազարին, թէ հայերը զորոնք աւելի լաւ քրիստոնէայ կը կարծեն Արացիքը չէ նէ Լաւրոպայիքը : Խոճա՝ Լազարը՝ որուն կնիկ կը Արացի ազնուականներէն էր, թէ

պէտ և Հայերը և Վրացիք ուրիշ տեղ մէկգմէկ ամենայն կերպով կ'ատեն , պատասխան տուաւ թէ Վրացիք լաւ րոպացոյցմէ աւելի լաւ կը կատարեն ծովապահակութիւնները : Ոչեք է գիտնալ որ արեւելեան քրիստոնէից մէջ պահքը աւելի սաստիկ է , և պահքը զօրութիւնը այնչափ մեծ կը սեպեն՝ իբր թէ աս բանիս վրայ կեցած է աղէկ քրիստոնէ ըլլալը . ուստի ով որ աղէկ կը պահէ պահքերը իրենց մէջ , ամենէն աղէկ քրիստոնէն անիկայ կը համարուի , թէ պէտ և ուրիշ բաներու մէջ պատուիրանազանց ալ գտնուի : Լաւ սաստիկ պահք պահելու կողմանէ տարակոյս չկայ որ Հայերը ուրիշ ամէն ազգերը կ'անցնեն , և թէ լաւ րոպացիք կամ ատինք ամենէն աւելի թոյլ են : Բայց Թագաւորը , որ ինքն ալ բարեկամ չէ պահք պահելու , ըսելով թէ իր կազմուածքին յարմար չէ , ըսաւ թէ Խոսեփա պահք վրայ չէ , թողունք լաւ րոպացիք որչափ կ'ուզեն նէ ուտեն , հապա կ'ուզեմ իմանալ թէ ով աւելի օրինապահ է սուրբ պաշտամանց մէջ : Եւ ատեն խոսեմ Լաւ քարը իմանալով՝ որ կամ Թագաւորը կ'ուզէ որ այսպէս ըսուի , և կամ թէ ինքն ալ այնպէս ճանչնալով (վասն զի իրաւքնէ մեղի ալ բարեկամ է և միշտ լատինացեաց բաները կը քարոզէ) , ըսաւ թէ իրաւքնէ լաւ րոպացիք քրիստոնէից մէջ օրինաց բաներու մէջ շատ ճիշդ և շատ լաւ են : Երբը հարցուց Թագաւորը Հ . Յովհաննէսին՝ իսկ դուք լաւ րոպացիք , որոնք աւելի լաւ կը կարծէք Վրացիքը , թէ Հայերը : Եւ ըսէր բերան քահանայն պատասխան տուաւ թէ աւելի ան մէջն ալ ապէկը կայ , գէշը կայ , բայց երբոր Թագաւորը ուզեց աւելի ճիշդ պատասխան մը , ըսաւ թէ Հայերը աւելի լաւ են : — Իրաւ այդպէս է , ըսաւ Թագաւորը , և նաեւ մահմէտականաց ալ նայելով՝ Հայերը աւելի լաւ են , վասն զի սուր չունին : Եւ ով իմացուց բաղաձայն բաներու վրայ ունեցած համարմունքը : Իսկ Հ . Յովհաննէս այսպէս ըսաւ՝ Թերեւս Հայոց հաճոյք մը ընելու համար , վասն զի նոյն օրը իրենց

հանդիսին օրն էր . բայց ես ըլլայի՝ այսպէս չէի ըսեր բոլոր ան Վրացի ասպետներուն դիմացը որ հոն կ'եցեր էին . և նաեւ իրաւանց դէմալ էր : Թագաւորը իրեն հարցմունքները շարունակելով հարցուց Հ . Յովհաննէսին , թէ լաւ րոպացիք ալ կը կատարեն աս հանդէսը կամ Խոսեփա արարողութիւնը : Հ . Յովհաննէս պատասխանեց թէ Լաւ , իրաւ կը կատարենք , բայց ուրիշ կերպով և ուրիշ օր , այսինքն Լաւ շաբաթ օրը : Բայց հալէպ տեղոյն ժողովրդեանը յարմարելու համար՝ մեր Ֆրանչիսկեան քահանայք այն արարողութիւնը Յայտնութեան օրը կ'ընեն ուրիշ արեւելեան քրիստոնէից պէս :

Եւս միջոցիս անձրեւը երթալով կը սաստկանար և ճամբաները սկսան ցելոտիլ , ուստի Թագաւորը որպէս զի անհանգիստ չընէ զժողովուրդը , ելաւ դռնաց հանգուցեալ Խոսեփա Սէֆէրին տունը , որ քրիստոնէից գլխաւորն էր , ուր կը գտնուէին իրեն իրեք որդիքը , ուրիշ պզտիկ մ'ալ ունէր , բայց անիկայ հեռու տեղ դացած էր . և աս տղոց անդրանիկը կը կոչուէր Սէֆէր աղա , երկրորդը Ֆրանսիսկ , երրորդը Սուլթանում , որոնք պատրաստուած էին Թագաւորը ընդունելու իրենց հօրեղբօր Խոսեփա Սաղարին հետ , որ նոյն միջոցը հոն էր , թէպէտ և ինքը զատ տուն կը բնակի : Բոլոր տանը և պարտիզին յատակը տանը դռնէն սկսեալ ինչուան ամենէն ներքին սենեկներն ալ ոսկիէ և մետաքսէ հիւսած կերպասներով պատեր էին , ու բոնցմէ շատը աւրուցան ցելոտած կօշիկներէ ոտնակոխ ըլլալով , վասն զի սովորութիւն չկայ դրան քովը կօշիկները հանելու , բայց միայն սենեկները մանելու ժամանակ , կամ ան տեղերը ուր որ կրնայ նստուիլ : Սէֆէր ինչուան տանը դուռը Թագաւորին հետ դացինք , ուր որ Թագաւորը ինջաւ , և իմացանք որ կ'ուզէ Սուղայեցեաց հետ միմակ մնալ և թէ ալ խօսակցութիւն չուզէր , ուստի մենք զանազան ճամբաներով ետ դարձանք զմեզ անձրեւէն պաշտպանելու համար : Եւս Խոսեփա Սէֆէրին տունը

գացի, որ ինծի խնամի էր և հրաւիրեր էր իր տունը կերակուր ուտելու: Բայց թագաւորը Խոճա Սէֆէրին տղոցը տունը մտնելէն ետեւ, հրաման տուաւ որ հիւրերը նորէն կանչուին և զան խօսակցութիւն ընելու իրեն հետ, և մարդիկ խաւրեց կանչելու զանոնք, և անոնք որ ճամբու վրայ գտնուեցան, ելան գացին: Սեր Լարոպապեղոս միայն ճամբու վրայ գտնուողներն էին վերոյիշեալ իրեք քահանաները, որոնք սկսան թագաւորին հետ խօսակցիլ ինչուան որ թագաւորը քաջուեցաւ մէկ սենեակ մը հանգիստ առնելու համար, և մէկալնոնք ալ ելան գացին: Ինչ որ ըսուեցաւ ան երկար խօսակցութեան մէջ, չեմ կրնար ճիշտ պատմել հոն չգտնուելուս պատճառաւ, բայց քանի մը գլխաւորները յիշեմ որ վերջը ան քահանաներէն և ուրիշ արժանահաւատ անձինքներէ տեղեկացայ:

Եւ իսկ և առաջ թագաւորը ըսաւ շատ անգամ թէ Ով որ Յիսուսի չի հաւատար, և չի դաւանիր թէ Վրիստոս է Հոգին Մտուծոյ, (ինչպէս իրենք կը քարոզեն) Վեֆէր կ'ըսուի, այսինքն անհաւատ. և զարմանք չէ որ այսպէս ըսուի, վասն զի մահմէտականք այսպէս կը դաւանին, թէպէտ և չեն իմանար ինչ որ կ'ըսեն, և չեն կրնար ալ ըմբռնել հոգի բառը նոյն նշանակութեամբ ինչ որ մենք կը հասկընանք սուրբ Լորդութեան վրայօք: Որ և իցէ կերպով, թագաւորին խօսակցութիւն տալուց չկայ որ մէկ կերպով մը մեր պաշտպանութեանը համար էր: Բայց մեր կրօնաւորներէն մէկը՝ այսինքն Լ. Սիկողայոս Բերէթէ () գոստինեանց մեծաւորին ընկերը՝ որ դեռ նորընծայ է Պարսկաստանի մէջ, և չէր գիտէր տեղւոյն լեզուն, բարի նախանձով վառուած, չհասկընալով խօսքին ուժը, տգիտաբար մեծ պարզմտութե գործք մը ըրաւ. լսելով Վրիստոսի անունը և վերջը Եֆէր անհաւատ բառը, և գիտնալով որ մահմէտականք կ'ուրանան Վրիստոսի աստուածութիւնը, կարծեց թէ թագաւորը կ'ըսէ, թէ ով որ

Վրիստոսի Մտուած կ'ըսէ կամ Մտուծոյ որդի, անհաւատ է. ուստի իր հաւատքը դաւանելու նախանձով բորբոքած՝ համարձակութեամբ առանց վախի թագաւորին դիմացը սկսաւ բարձր ձայնով կանչել թէ ինչ որ թագաւորը կ'ըսէ՝ այնպէս չէ, և ինքը շիտակը պիտի ըսէ՝ թէպէտ և կեանքն ալ երթայ, ձեռքովն ալ վիզը կտրելու նշան ընելով, որպէս զի թագաւորը աւելի լաւ իմանայ, վասն զի խօսքով չէր կրնար ըսել: () Թագաւորը՝ որ մէկէն իմացաւ նորընծային սխալմունքը, և ինչպէս որ սովոր է համբերելու անոնց՝ որոնք կը վարուին իրեն հետ այսպիսի պարզմտութեամբ և տգիտութեամբ, դառնալով մեր Հ. Յովհաննէսին՝ որ միայն ինքը գիտէր տեղւոյն լեզուն, ըսաւ խնտալով. Հ. Յովհաննէս, ըսէ սա մարդուն որ ես գէշ չեմ խօսիր, ես լաւ ըսի, բայց ինքը չիմացաւ: Հ. Յովհաննէս թողութիւն ուզեց թագաւորէն Լ. Սիկողայոսին գործքին համար, որչափ որ կրցաւ տեղւոյն ամենայն քաղաքավարական կերպերով, և իմացուց թագաւորին թէ ան երկու () գոստինեան կրօնաւորները երկու կղաւառ տուներու կրնանին լի գանձերով, բայց առանց բանալիի՝ որ չեն բացուիր և գանձերը չեն ելլար, վասն զի խեղացի և բարի մարդիկ են և շատ համարմունք կայ անոնց վրայ, բայց չունին լեզու, որ է բանալի, որպէս զի կարենան իրենք զիրենք յայտնել և ցուցնել ինչ որ ունին:

() Թագաւորը ուզեց տեսնել քանի մը սրբոց մասունքներ, և իրեն դիմացը բերել տուաւ. այս մասունքները բերուած էին Հայաստանէն՝ երբոր Սուղայեցիք Մպահան փոխադրուեցան, և այսօրուան օրս Սուղայի մէջ կը պահուին: Երբոր բերին զանոնք քանի մը քահանայք վրանին շուրջաւ առած և մոմեղէններով և ամենայն վայելութեամբ, թագաւորը ոտք ելաւ, պազաւ զանոնք, գլխին վրայ դրաւ, հրաման տուաւ քովի եղողներուն որ ամենայն կերպով պարկեշտութեամբ կե-

նան աս սրբազան բաներուս դիմացը ,
 և վերջապէս այն ամենայն պատիւը
 ըրաւ , ինչ որ կ'ընէ քրիստոնէի թագա-
 ւոր մը : Այս զարմանք չէ , վասն զի
 մահմէտականք կ'ընդունին սուրբի տեղ
 ան ամէնքը՝ որ մենք սուրբ կ'անուա-
 նենք , թէպէտ և անուննին չգիտնան ,
 գլխաւորապէս անոնք՝ որ Սահմէտէն
 առաջ եղած են , որոնցմէ մէկ քանինե-
 րուն չէ թէ միայն անուննին գիտեն ,
 հասկա նաև պատմութիւննին ունին
 մէջերնին իրենց մարգարէին գրքին մէջ ,
 խել մը սուտ և անյայտ բաներ մէջը
 խառնած , ինչպէս սուրբ Յովհաննէս
 Սկրտչին , սուրբ Վեորգին և քանի մը
 ուրիշ սրբոց : Այս թագաւորին ցուցըցած
 կերպերը ան սուրբ մասունքներուն դի-
 մացը , երկու () գոստինեան կրօնաւո-
 րաց առջև , որոնք տեղեակ են ան ա-
 մենայն պատիւներու որ կը կատարուին
 քրիստոնէ երկիրներու մէջ , լաւ չերե-
 ցան , կասկածելով որ թագաւորը ծաղ-
 րելու համար կ'ընէ . և աւելի գէշ ե-
 ռեցաւ երբոր թագաւորը ուզելով ըն-
 ծայել չ . Յովհաննէսին սրբուհւոյն
 Նովիսիմեայ Նայաստանի վկայուհւոյն
 նշխարներէն կտոր մը , բռնեց իր ձեռ-
 քովը և կտորեց սրբուհւոյն ոսկորը , և
 մաքուր թղթի մը մէջ պլելով չ . Յով-
 հաննէսին տուաւ . աս բանս թէպէտ
 () գոստինեան կրօնաւորաց գէշ երե-
 ցաւ և կարծեցին թէ արհամարհու-
 թիւն մը ըլլայ , բայց չ . Յովհաննէս
 աւելի իմացող ըլլալով , ինքը գէշ մտքի
 չէր երթար , և ոչ ալ բարկացաւ , որ
 ան պիղծ և անհաւատ թագաւորը
 դպչի ան սուրբ նշխարներուն , լաւ գիտ-
 նալով որ մեծամեծները իրենց երկիր-
 ներուն մէջ ինչ որ ուզեն ընել՝ օրինա-
 ւոր է , վասն զի արգելու չըլլար . և
 մանաւանդ պէտք է գովել որ թագա-
 ւորը թէպէտ և անհաւատ , բայց իրեն
 ներուն դիմացը այնչափ մեր սրբազան
 բաներուն պատիւ կ'ընէ , ուսկից մէկալ-
 ներն ալ սովորին յարգել գոնէ մեր հա-
 ւատքը , և մեր բաներուն վրայ մեծ
 համարմունք ունենան : Թագաւորը
 սուրբ Արորդու թեան վրայ ալ հարց-

մունքներ ըրաւ , ըսելով թէ ինչպէս
 կրնայ ըլլալ որ մի և նոյն ժամանակին
 մէջ Ստուած ըլլայ երբեակ և միակ .
 այս բանիս և Սարգեղութեան խոր-
 հրդոյն մէջ կը կայանայ բոլոր մեր և
 Սահմէտականաց տարբերութեան ըս-
 կիզը : Չ . Յովհաննէսը և մէկալնոնք
 ալ իրեն թարգմանութեամբը՝ շատ
 պատճառաբանութիւններ ըրին թա-
 գաւորին դիմացը . բայց անպտուղ .
 վասն զի այսպիսի բարձր և դժուարա-
 գոյն խնդիր մը բաւականապէս չբա-
 ցատրուիր քիչ ժամանակի մէջ , և այն-
 պիսի խօսակցութեան ատեն , որ զա-
 նազան բաներու վրայ կը խօսուէր , և
 նաև այն քահանայիցմէ երկուքը լեզուն
 չէին գիտէր , մէկալն ալ որ քիչ մը գի-
 տէր :

Վեռ շատ բաներ խօսուէր են այն
 ընկերութեան մէջ թէ կրօնի և թէ
 արտաքին նիւթոց վրայօք , բայց ես
 դուրս կը թողում , վասն զի չլեցի , և
 ոչ ալ ամէն բան պատմեցին ինծի :

() տղլով մնացածները , պատմեմ ինչ
 որ վերջը հանդիպեցաւ : Արբոր ան-
 ձրեւ քիչ մը դադրեցաւ , թագաւորը
 դեռ հիւրերուն հետ էր , և տանը պա-
 տուհանէն նայելով տեսաւ որ ջու-
 դայեցի կնիկներ ժողովուած պար կը բռն-
 նեն իր դիմացի տանը առջևի բարձր
 հրապարակին մէջ . և այն պարին մէջ
 ինչպէս արեւելքի սովորութիւն է , իրեք
 երգ երգեցին տաճկերէն կամ պարսկե-
 լէն , որոնցմէ առջինը՝ թագաւորին հա-
 մար գովեստ և շնորհակալութիւն էր
 նոյն օրը քրիստոնէից ըրած բարեացը
 համար , երկրորդ երգը Արծա Սաղա-
 ղին վրայ էր , մաղթելով իրեն երջանկու-
 թիւն և այն ամենայն պատիւները որ
 թագաւորը ըրած է իրեն , ինչպէս նաև
 իրեն եղբորորդւոցը . և երրորդը աղա-
 չանք մը առ Ստուած , թագաւորին
 երջանկութեան և կենաց համար : Թագ-
 աւորը որ մեր չ . Յովհաննէսին դի-
 մացը միշտ կը զգուշանար ամէն բանէ
 որ կրնար գայթակղութիւն մը տալ ,
 վախճալով որ քահանային գէշ երեւան
 այն կանանց պարերը , ևս առաւել որ

Պարսից մէջ սովորութիւն չկայ որ մահմէտական հարուստ կնիկներ պարեն կամ բաց տեսնուին մարդկանց դիմացը, տարակուսանքով մը հարցուց թէ ի՞նչ թուղայի կնիկանց պարելը մեղք է : Բահանայն որ վար զարնելու բան չէր գտներ, մանաւանդ թէ կ'ուզէր գովել թագաւորին առջև քրիստոնէ թուղայեցոց բաները, պատասխան տուաւ թէ մեղք չէ . և թէ քրիստոնէ երկիրներ ոչ միայն ազնուական կրնիկներ՝ հապա նաև թագուհիները բաց կ'երևնան և կը պարեն ամենուն դիմացը . և թէ նաև Բստուածաշնչին մէջ կը կարդացուի որ Տրէից կնիկները կը պարեն Սաւուղայ և Դաւթի դիմացը, և թէ վերջապէս ամենեւին մեղք չէ, երբոր գէշ դիտաւորութիւն մը չուկայ անոր մէջ : Ի՞նչ պատասխանիս վրայ թէ թագաւորը, թէ թուղայեցիք, և թէ բոլոր քովի եղող մարդիկը շատ հաւնեցան :

Սերջապէս լըմընցաւ խօսակցութիւնը ուշ իրիկուան ատեն, թագաւորը քաշուեցաւ հանգիստ առնելու համար, և ան գիշերը հոն կեցաւ պառկելու, մէկալնոնք ելան գացին : Հ. Յովհաննէս իր վանքը դառնալէն առաջ, Խոճա Բստուածատուրին տունը գնաց, որ կրնէ կանա՝ քեռայրն է, մեզի այցելութիւն ընելու համար, և հոն պատմեց ինծի բոլոր վերի ըսածներս, որոնք վերջը ուրիշ շատ անձինքներէ ալ լսեցի :

Երկրորդ առաւօտը թուղայէն իմ տունս դառնալու ատեն տեսայ որ թագաւորը դեռ Խոճա Սէֆէրին տունն էր, և ճամբան հանդիպելով թուղայի մունետիկին, իմացայ անկէ՝ որ թագաւորը հրամայեր է Բսպահանէն բերելու իրեն կերակուրը որ հոն թուղայի մէջ ուտելէն վերջը դառնայ Բսպահան . ինչպէս որ եղաւ ալ :

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԱՆՏՈՆ ՓԱՄՊՈՒԳՃԵԱՆ
ԱՇԽԱԿԵՐՏ ՌԱՓ . ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՏՕՄԱՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Սահմանափակ Գլխաւոր Բաժանմանց և այլ և այլ ազգաց Գործարարներու Վրայ Կեդէրութիւն :

Ի՞նչեւա, տարուան Բազմավիպին մէջ տեսանք թէ մարդիկ ինչ հնարքներով ջանացեր են ժամանակին պէս անգին հարստութեան մը ոչ միայն գլխաւոր չափերը որոշել այլ և անոր ամենամանր մասունքներն ալ ճշդել, որպէս զի այսպիսի մէկ անգիւտ բանի մը և ոչ մէկ պզտիկ կտորն ալ կորսուի :

Սահմանակին այս չափերը ճշդելէն ետեւ կարգաւ մը անոր բաժանմունքները կու գան, որոնց վրայ թէպէտ հոն ալ հարեւանցի մը խօսուած է, հոս կ'ուզենք նորէն ըստ կարի տեղօքը խօսիլ մանաւանդ այլ և այլ ազգաց գործածած տօմարներուն վրայ, որչափ որ օրագրիս չափը կը տանի :

Երբոր կ'ուզենք բան մը չափել՝ զանիկայ որոշեալ չափի մը վրայ կ'առնունք, որպէս զի իմանանք թէ չափելի իրը որոշեալ չափէն օրչափ ու քանի անգամ մեծ կամ պզտիկ է : () իմանալի համար, երբոր կ'ուզենք երկայնութիւն մը չափել՝ ձեռու ընիս կանգուն մը կամ մէդր մը և կամ ուրիշ որոշեալ չափ մը կ'առնունք ու երկայնութեան վրայ դնելով այս չափերէն օրչափ ու քանի անգամ մեծ ըլլալը կ'իմանանք . և որովհետեւ այս որոշեալ չափերը մանր բաժանմունքներ ալ ունին, անոնք ալ չափելի իրին ամբողջ չափէն աւելցած կամ պակսած մասունքները կը ցուցնեն :

Ի՞նչպէս ալ ժամանակը անհուն միջոց մ'ըլլալով իրեն երկայնութիւնը որոշելու համար այլ և այլ չափեր սահմանուած են, որոնք բոլորը մէկէն մեծ չափ մը կը կազմեն, վասն զի իւրաքանչիւր մեծ չափ իրմէ առջի պզտիկ չափին գումարէն կը ձևանայ . և ասոնք ժամանակին բաժանմունքները կը ցուցնեն :